

Sieć osadnicza kolonistów niemieckich w gminie Rejowiec 1848 - 1941

Przedstawione zagadnienia traktuję jako przyczynek do dalszych badań nad historią kolonistów niemieckich oraz ich wkład w rozwój kulturowo-gospodarczy gminy Rejowiec oraz jaki wywierali wpływ przez prawie 100 lat pobytu na tych ziemiach. Oprócz tego powinno się dociekać odpowiedzi na pytania : jaką rolę odegrali koloniści niemieccy w I wojnie światowej (wielu kolonistów urodziło się w Rosji w czasie tzw. „ bieżenstwa „), okresie międzywojennym oraz przed i w trakcie wojny obronnej w 1939 roku. Przedstawić w jakim zakresie niektórzy koloniści brali udział w aparacie przemocy w początkowej fazie okupacji hitlerowskiej.

W wielkim skrócie , kolonizacja z języka łacińskiego , oznacza - zasiedlanie terenów bezludnych lub słabo zaludnionych.

Akcję kolonizacyjną w latach 40 XIX wieku rozpoczął Tomasz Chmielewski. Koloniści niemieccy, których sprowadzono do powiatu chełmskiego byli wyznawcami kościoła ewangelicko-augsburskiego . Dla uproszczenia będę używał bardzo szerokiego określenia tego wyznania jako protestanci. Pochodzili najczęściej z terenu Kujaw, Ziemi Gostyńskiej i innych dzielnic Środkowej Polski ,gdzie od XVIII w byli już osadnikami. Przemieszczanie się z tej ludności określane było jako osadnictwo wtórne /Tochtersiedlung/ .

Parcie rolników niemieckich na tereny leżące na wschód od Niemiec można ująć (zawrzeć) w dwóch teoriach , które w zależności sytuacji politycznej w Niemczech były preferowane :

1 – ekonomiczno społeczne ,
2 – instytucjonalne dążenie żywiołu pruskiego na opanowanie terytoriów na wschód od Niemiec[powiększanie tzw. Przestrzeni życiowej – ideologia faszystowska] .

Obiektywnie rzecz ujmując nakładały się na siebie :

- duży wzrost przyrostu naturalnego ludności
- małe powierzchniowo gospodarstwa i stosunkowo wysoka cena , co powodowało , że jedynym ekonomicznie wyjściem było przenoszenie się dalej na wschód i tam tworzenie nowych gospodarstw . Z takimi dogodnymi warunkami można się było spotkać w guberni lubelskiej i pow. Chełmskim .

Właściciele ziemscy sprowadzając osadników przydzielali im tereny mało zaludnione , o glebach najniższej klasy tak zwane nieużytki.. Koloniści mieli własny niepowtarzalny styl lokacji wsi. Określany jako forma wsi liniowej /Liniendorf/, rzędówek . Zabudowania po jednej stronie ulicy z podziałami geometrycznie prostymi z równoległym do siebie przyleganiu. Typowym przykładem tego rodzaju zabudowy w gminie Rejowiec były wsie : Felczyn, Aleksandria Krzywowska , Tomaszówka. Były to pierwsze wsie w powiecie chełmskim o takim typie przestrzennego zagospodarowania terenu..

Krótki szkic z pobytu kolonistów niemieckich w gm. Rejowiec

Właściciele ziemscy, wyznaczając tereny pod kolonizację , liczyli na znaczne zyski ,które miały wpływać z oddanych w dzierżawę ziem. Stało się inaczej . Koloniści niemieccy posłużyli władzom carskim jako broń przeciw szlachcie polskiej. W wyniku Powstania Styczniowego carat przyspiesza ogłoszenie i wprowadzenie w 1864 roku reformy rolnej tak zwanego ukazu uwłaszczeniowego .

Koloniści jako poddani niemieccy mogli stracić się o poddaństwo rosyjskie . Musieli jednak spełnić następujące warunki:

- 1 – przedłożyć naczelnikowi powiatu deklarację z prośbą o przyjęcie w poczet poddanych rosyjskich ,
- 2 – okazać paszport lub inny dokument , który potwierdzał dotychczasową przynależność państwową ,
- 3 – pisemne zrzeczenie się tego obywatelstwa ,
- 4 – zaświadczenie od komisarza do spraw włościańskich o użytkowaniu ziemi w czasie wydania ukazu uwłaszczeniowego [bogatą korespondencję na ten temat można odnaleźć w Lubelskiej Komisji do spraw włościańskich adresowana do Komisarza Włościańskiego Powiatu Chełmskiego 30 września 1867r WAPL dotyczące gminy Rejowiec]

W fazie końcowej tej procedury zasięmano opinii od naczelnika żandarmerii o postawie politycznej petenta. Pozytywna ocena skutkowałą odebraniem stosownej przysięgi na wierność dynastii Romanowych . Po spełnieniu wszystkich formalności można było dokonać zapisu do odpowiedniej **księgi sołectwa ludności stałej gminy**¹ , jednocześnie uzyskiwało się prawo własności na dzierżawioną przez siebie ziemię . Taki akt prawny w opisaney wyżej procedurze mógł być dokonany w nieprzekraczalnym terminie tj. do dnia 1/13 maja 1868r. Reforma rolna wprowadzona ukazem z dnia 2/18 marca 1864r była szczególnie korzystna dla tych , którzy otrzymali ziemię dworską w dzierżawę nawet na krótko przed ukazem uwłaszczeniowym . Wszyscy poddani rosyjscy spełniający wyżej wymienione warunki stawali się jej właścicielami . Byli niezależni od właścicieli .

Powyższą problematykę można prześledzić studiując akta wydziału wojenno-policyjnego Rządu Gubernjalnego Lubelskiego. Taka sytuacja zaistniała w dobrach :

- księcia. **Woronieckiego** – kolonie Rybie Majdan Rybiński i Kobyle ,
- **Wasiutyńskiego / Domaszewskiego**² – kolonie Felczyn, Klementynów, Tomasówka, Aleksandrówka Krzywowska , powodując zubożenie wydzierżawiających a w wielu przypadkach do bankructwa .
- **Ksawerego Janisławskiego** , ostatniego właściciela dóbr niedzielowskich (sprzedał zespół po dworski kolonistom niemieckim)

Takim negatywnym „ przykładem „ może być dziedzic Wasiutyński , który praktycznie stracił wszystko . Zaistniały porządek prawny praktycznie rzecz biorąc był nieodwracalny . Nic tu nie dały nawet długotrwałe procesy arbitrażowe trwające do początku II Rzeczypospolitej .

W roku 1875 na mocy wydanego zezwolenia przez gubernatora lubelskiego superintendent warszawski Karol Gustaw Manitus zezwala na założenie w Chełmie parafii ewangelicko — augsburskiej.

Na pastora tej parafii wybrano Rudolfa Gundlacha³ . Nowopowstała parafia otacza opieką kolonistów niemieckich między innymi z na terenie gminy Rejowiec . Po dwóch latach pracy duszpasterskiej siedziba parafii zostaje przeniesiona z Chełma do Kamienia . Wraz z upływem lat koloniści niemieccy w zależności od wielu czynników w mniejszym lub większym stopniu zachowują swoją odrębność językową i religijną.

Na podstawie spisu w 1880 roku w gminie Rejowiec było 816 osób przyznających się do wyznania luteranckiego . W samym Rejowcu w 1859 mieszkało 7 osób wyznania protestanckiego a w 1865 było zaledwie 8 Niemców .

¹ Do naszych czasów zachowały się księgi ludności stałej gminy Rejowiec

² **Domaszewski był wnukiem i sukcesorem Wasiutyńskiego** Na terenie Krzywowoli pierwsze kroki w sztuce malarskiej stawiał Stanisław Karoluk . Urodzony 30 sierpnia 1890 roku we wsi Krasne pow. chełmski . Ojciec jego był zarządcą majątku szlachcica Domaszewskiego w Krzywowoli .

³ Ukazywały się liczne przekłady niemieckich pieśni religijnych. Ich autorem był przeważnie ks. Rudolf Gustaw Gundlach (1850-1922), absolwent teologii w Dorpacie, w owym czasie proboszcz w Kamieniu k. Chełma (1876-1889). W przekładzie ks. Rudolfa Gundlacha, po wielu innych utworach, ukazał się w "Nowinach" (1888 nr 23) "Kantyk Lutra.,

Spis ludności z 30 września 1921 roku wykazał, że zmniejszyła się i to znacznie liczba ludności w koloniach przynależących do narodowości niemieckiej. W gminie Rejowiec jedynie w Aleksandrii Krzywowskiej i Tomaszówce ponad połowa ludności deklarowała narodowość niemiecką.

Bardzo ważnym wydarzeniem nie tylko dla mniejszości niemieckiej było powołanie jesienią 1924 roku Niemieckiego Związku Ludowego – DV V / Deutscher Volksverband in Polen /. Organizacja na wskroś prawicowa i nacjonalistyczna. W powiecie chełmskim wykazywała największy stopień zorganizowania. Często atakowała państwo polskie na arenie międzynarodowej. Na terenie powiatu chełmskiego jej założycielem był Juliusz Lindner. Działalność swoją rozpoczął jako kantor w Woli Korbutowej. Później przeniósł się do Chełma i zamieszkał przy ulicy Pierackiego 3a⁴.

. Koloniści od początku tworzyli zwarte skupiska. Zachowywali własną odrębność kulturową. Używali języka niemieckiego, wyznawali własną religię, w większości należeli do Kościoła augsbursko-ewangelicko-luterańskiego. Niektórzy byli wyznawcami kościoła reformowanego - kalwińskiego. Znaczącą rolę w kultywowaniu odrębności narodowo-kulturowej odegrały tzw. Kantoraty – szkoły religijne, w których uczono także czytania i pisania. Aby zachować swoją odrębność narodową starano się by zawierając związki małżeńskie w obrębie swojej nacji

W stosunku do ludności polskiej wyróżniali się wyższą kulturą rolną. Poza uprawą zbóż przywiązywali znaczną uwagę hodowli, ogrodnictwu i sadownictwu. Wyższa towarowość produkcji rolnej umożliwiała w inwestowaniu i unowocześnianiu własnych gospodarstw. Stawali się bardziej konkurencyjni. Mimo hermetyzacji swojego kręgu kulturowego powoli i w sposób naturalny ulegali polonizacji. Sytuacja ludności niemieckiej nie zmieniła się po powstaniu niepodległego państwa polskiego. Na podstawie spisu powszechnego ludności z 30 września 1921r w gminie Rejowiec z przewagą ludności niemieckiej odnotowano następujące wsie: Aleksandrija Krzywowska i Tomaszówka. Kryterium narodowościowe w spisie było wątpliwe pod względem merytorycznym, dlatego 5 stycznia 1926 roku władze województwa podjęły próbę uściślenia liczby narodowości niemieckiej. Starosta chełmski w pierwszym rocznym raporcie sytuacyjnym za czas od 1 kwietnia 1919 roku do 31 kwietnia 1920 roku dokonał charakterystyki mniejszości niemieckiej –

„ (...) Niemcy, których tu, w powiecie, jest znaczna liczba – wobec rządu i nakazów władzy są lojalni, ale trzymają się oddzielnie (...) „

Rolę organizatora życia społecznego, cementująca ta społeczność spełniał kościół. W powiecie chełmskim istniały trzy zbory (parafie) : w Cycowie, Chełmie i Kamieniu w, których odprawiane były stałe nabożeństwa⁵.

Od początku 1938 roku szerokim strumieniem przemycana była prasa i materiały szkoleniowo polityczne z faszystowskich Niemiec. Koloniści zaczęli nasilać kontakty z mniejszością ukraińską po przeprowadzonej przez władze polskie akcji burzenia w połowie 1938 roku prawosławnych obiektów sakralnych. Niemcy dawali do zrozumienia, że w działaniach antypaństwowych i antypolskich będą mieli pełne poparcie. W obliczu nieuchronnego konfliktu wojennego odbyła się 23 lutego 1939 roku tajna konferencja u wojewody lubelskiego, na której przeanalizowano całokształt stosunków narodowościowych. Wojewoda otwierając naradę podkreślił iż:

„ (...) z dniem dzisiejszym ani Ukraińiec, ani Niemiec nie może być zatrudniony w służbie publicznej, w służbie państwowej, samorządowej oraz na bardziej eksponowanych stanowiskach w wolnych zawodach (...) „

W praktyce te restrykcje dotknęły tylko osoby narodowości ukraińskiej. Potajemna agitacja prowadzona była też i w gminie Rejowiec. Tworzono struktury do walki z Polską. Bardzo aktywnie działali w latach 1938 - 1940 ..

⁴. Wspomagał go Rudolf Kryger - kantor ze wsi Zarobki, Georg Lang i Gertruda Manz.

⁵ pastor w Cycowie Karol Sterlak, pastor w Kamieniu Arnold Grinko, pastor w Chełmie Waldemar Lucer. (kaplica w Chełmie przy ul. Lubelskiej 73.

Dość duża grupa młodych kolonistów niemieckich z terenu Gminy Rejowiec wstąpiła do formacji Selbstschutzu ⁶ Dawni koledzy , sąsiedzi i znajomi stali się postrachem Polaków . Ze szczególną starannością tropili ukrywających się Żydów

Na potwierdzenie tych słów należy wspomnieć o dokumencie „ Ankieta „, w której wójt gminy Rejowiec pisze o zachowaniu się kolonistów w Rybiem .

Niemcy hitlerowskie okupując Polskę do linii Bugu w dniu 9 listopada 1939 roku zorganizowali w Chełmie wielką uroczystość - święto „Ruch Wolności „./ Der Bewegung /. Bardzo licznie stawili się koloniści niemieccy z okolic Rejowca. Otrzymali podziękowania za postawę w osłabianiu struktur obronnych państwa polskiego ./ była to tak zwana V Kolumna /.

W maju 1940 roku Dystrykt Lubelski wizytuje Reichsfurer SS Heinrich Hirnmler. Wydaje dyrektywę ,na mocy której przesiedlenia kolonistów niemieckich rozpoczną się po zakończeniu żniw w 1940 roku na tereny po wysiedleniu Polaków z tzw. „Kraju Warty,./ Warthegau/. Powołano w tym celu dwie organizacje przesiedleńcze EWZ / Einwanderer Zentralstelle / i VoMi /Volksdeutsche Mittelstelle /. z siedzibami organizacyjnymi w Chełmie i Cycowie . Wydawane przez nie decyzje nie podlegały zaskarżeniu . Obowiązywał tryb bezwzględny wykonania . Akcją przesiedleńczą rozpoczęto we wrześniu 1940 roku . Pierwszy transport odjechał dnia 3 września 1940 roku - dotarł do miejscowości Śrem w dniu 27 września 1940 roku . Następne transporty kierowano do rejonu Gniezna, Środy ,Ostrowa, Kalisza. Koloniści otrzymywali gospodarstwa z pełnym wyposażeniem.. Przesiedlanie kolonistów niemieckich zakończono w połowie 1941 roku .

Kolonistów niemieckich z gminy Rejowiec skierowano do „ Warthegau „, - Kraju Warty / określenie używane przez okupanta niemieckiego / .

Przesiedlenie kolonistów niemieckich z dystryktu lubelskiego na ziemię polskie wcielone do Rzeszy w 1940 rozpoczęto tzw. „Akcją Chełmską „, (Cholmeraktion, Die Umsiedlung der Ostkolonisten aus dem Cholmer und Lubliner Lande) ⁷

Przy dowódcy SS policji w Lublinie utworzony został sztab (Umsiedlungsstab , Verbindungsstab fur Umsiedlungen beim SS-und Polizeifuhrer dea Distrikts Lublin , Ostlanstrasse 8) na czele ,którego stał K. Holst .

Policja w GG ochraniała Volksdeutschow i brała czynny udział w ich przesiedlaniu . Odpowiedzialnym za prawidłowy przebieg akcji był F. H . Kruger .

..Władze hitlerowskich Niemiec chciały tym sposobem naturalizować częściowo już spolonizowanych kolonistów a nadaną im ziemię włączyć na zawsze do III Rzeszy traktując ją jako jej integralną całość .Następne transporty z powiatu chełmskiego kierowano do rejonu Gniezna, Środy ,Ostrowa, Kalisza. Koloniści otrzymywali gospodarstwa z pełnym wyposażeniem.. Przesiedlanie kolonistów niemieckich zakończono w połowie 1941 roku .Władze hitlerowskich Niemiec chciały tym sposobem naturalizować częściowo już spolonizowanych kolonistów a nadaną im ziemię włączyć na zawsze do III Rzeszy traktując ją jako jej integralną całość .

Nowi posiadacze gruntów rolnych przejętych po kolonistach niemieckich w latach 1943 – 1944 .

Lp	miejsowość	liczba osób	uwagi
1	Aleksandrówka Niedziałowska	148	Rejon I
2	Budki	108	„
3	Piątki	21	„

⁶ Selbstschutz – formacja złożona z niemieckiej mniejszości w Polsce . Bardzo dobrze znali język polski , polskie uwarunkowania i lokalne realia .

⁷ W powiecie chełmskim mieszkało najwięcej osob pochodzenia niemieckiego w porównaniu z innymi powiatami dystryktu lubelskiego

4	Bańkowszczyzna	123	„
5	Niedziałowice	470	„
6	Rybie	354	„
1	Aleksandrówka Krzywowska	227	Rejon II
2	Tomaszówka	118	„
3	Majdan Stary	87	„
4	Klementynów	98	„
5	Huta Krzywowska	48	„
6	Krzywowa	205	„
7 i 8	Zyngierówka i Felczyn	314	„
	Anzahl Person	2321	

Oświata do roku 1939

Równocześnie z budową budynków mieszkalnych i inwentarskich koloniści wznosili w swojej wsi „kantoraty”, czyli szkoły o charakterze ściśle religijnym. Uczyli też czytania i pisanie w języku niemieckim. W większych koloniach budowali domy modlitwy. Duże rozproszenie i znaczne odległości pomiędzy skupiskami narodowości niemieckiej, sprawiały, że nie do każdej kolonii mógł dojechać pastor z posługą duszpasterską. W związku z tym wyznawcy protestancy w swojej kolonii wybierali z pośród siebie najbardziej inteligentnego i wykształconego przedstawiciela zwanego kantorem, który przewodził w modlitwie i zastępował pastora. Do jego obowiązków należało również odprawianie nabożeństw w niedziele i święta, udzielanie sakramentów chrztu, małżeństwa oraz grzebanie zmarłych. Pełnił też funkcję nauczyciela. Uczył i przygotowywał dzieci do konfirmacji.

W gminie Rejowiec była znacząca liczba kolonistów niemieckich. W swojej odrębności narodowo-językowo-wyznaniowej (protestanci) prowadzili swoje szkoły religijne. Wraz z tworzeniem i budową kolonii organizują w nich kantoraty (szkoły) o charakterze ściśle religijnym z jednoczesną nauką czytania i pisanie w języku niemieckim. dla zobrazowania ich działalności wymienię przykładowo kilka szkół z podaniem miejscowości i roku utworzenia: Rybie po roku 1868, Aleksandria Niedziałowska w 1868 roku, Bańkowszczyzna – wzmianki o tej szkole pochodzą z 1911 roku, Tomaszówka w 1863 roku, Klementynów w 1911 roku.

W Odrodzonej Polsce (po roku 1918) koloniści niemieccy zmniejszają swoją aktywność oświatowo-kulturalną. Po tym roku czynna była tylko jedna szkoła utrzymywana przez nich. W krótkim czasie też i ona zawiesiła swoją działalność. Chętnie posyłano dzieci do polskiej szkoły powszechnej.

W szkołach powszechnych mieli zapewnioną naukę religii. Bez przeszkód mógł nauczać pastor lub odpowiednia przeszkolony nauczyciel. Gwarantowały to odpowiednie przepisy zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Po roku 1930 zaczyna się zarysowywać zmiana stosunku do państwa polskiego. W roku 1933 zaczęto występować z bojkotem polskiej szkoły i zgłaszać żądania nauczania w języku niemieckim. Bardzo się uaktywniono po powołaniu Niemieckiego Związku Ludowego, który w swoim programie między innymi zakładał prace oświatową poprzez rozbudzenie narodowych tradycji niemieckich, kultywowanie historii, kultury i języka niemieckiego.

W roku 1934 w obrębie całego województwa lubelskiego Niemcy stanowili 0,7% ogółu ludności, a w powiecie chełmskim 6,3% - zdecydowanie najwięcej ze wszystkich powiatów. Ludność niemiecka w gminie Rejowiec to potomkowie dawnych kolonistów osiedlonych w latach 1863-1915.

W Polowie lat 30-tych XX wieku wszystkie działania oświatowe podporządkowane zostały założeniom politycznym zmierzającym do krzewienia ideologii faszystowskiej. Przyjęto zasadę o powołaniu miejscowych sił nauczycielskich, których pracę nadzorowali i wspomagali tzw. „wędrujący nauczyciele”. Organizowano zajęcia z języka niemieckiego, geografii, historii Niemiec, nauka śpiewu pieśni niemieckich. Wędrujący nauczyciele mieli przygotowaną przez organizację trasę. Poza ogólnie przyjętym nadzorem pedagogicznym, spełniali rolę agitatorów politycznych, a wielu przypadkach byli

na usługach wywiadu III Rzeszy . Sztandarowym przykładem takiego szkolnictwa była Gertruda Manz⁸, która pojawiła się w Ziemi Chełmskiej 19 listopada 1938 roku. W krótkim czasie dokonała charakterystyki środowiska kolonistów niemieckich i sytuacji panującej w terenie pow. chełmskiego

„ (...) przybyłam tu i poszłam 15 kilometrów do pewnej niemieckiej kolonii. Strasznie tu trzeba oświecać ludzi i dać im coś . Są oni bardzo biedni , wszystkie dzieci chodzą do szkół polskich , niemieckich zaś w ogóle nie ma . Młodzież nie umie po niemiecku ani pisać , ani czytać , ba , nawet tak strasznie słabo mówi , że wielu wstydy się mówić po niemiecku . Pieśni nie znają żadnych . Takie to straszne , jak się na to patrzy . Nie wiem , od czego mam zaczynać (...) „ .

Prowadza zajęcia ze wszystkimi grupami wiekowymi . Stosują zasadę pełnej konspiracji , co wieczór w innym miejscu , czasie i mieszkaniu . W miarę potrzeby organizuje indywidualne nauczanie . Na zajęciach propagowała ideologię narodowosocjalistyczną Na początku marca 1939 roku wyjeżdża z powiatu chełmskiego w obawie przed aresztowaniem . Należy jeszcze raz podkreślić , że działalność nauczycieli wędrujących była podstawową formą tajnej pracy oświatowej

Pod koniec lat 30-tych XX wieku koloniści stają się obiektem obserwacji i dyskretnej nadzoru tajnej policji . Przyczyną takiego stanu rzeczy było odradzanie się ideologii nacjonalistycznej i hitlerowskiej głoszonej i prowadzonej agitacji przez liderów tej mniejszości . Bardzo wyraźnie uwidoczniło się to przed i po napaści Niemiec hitlerowskich na Polskę w dniu 1 września 1939 roku .

Wykaz nauczycieli pracujący w szkołach⁹ :

Lp	Szkoła	Nazwisko i imię	od roku	uwagi
1	Krzywowola	Stanke A. Inglet	1921r	nauczyciel rel. ewangelickiej
2	Aleksandrówka	Krauterbuth		
3	Zyngierówka			

W szkole powszechnej w Rejowcu w latach 1932 – 1937 pracował znany w całym powiecie chełmskim nauczyciel pochodzenia niemieckiego - Vossberg Brunon

Poza nielicznie zachowanymi budynkami pochodzącymi z okresu pobytu kolonistów na obszarze gminy Rejowiec nic się więcej nie zachowało . Podstawowymi przyczynami tego stanu rzeczy były działania wojenne , bardzo duże ruchy demograficzno – migracyjne . Wrogość jako efekt po okupacyjnym

W gminie Rejowiec niemieccy koloniści skupili się w dwóch rejonach.:

⁸ Gertruda Emilia Manz ur. 14.01.1919r we wsi Demfeld . Aktywistka lwowskiego oddziału DVV, który skierował ją jako nauczyciela wędrującego Na terenie powiatu chełmskiego przebywała krótko .

⁹ Jest to lista niekompletna i wymagająca uzupełnienia . Akta archiwalne bardzo rozproszone .

I - na wschód od Rejowca .

Książę Woroniecki w swoich dobrach wyznaczając tereny kolonistom niemieckim, przydziela im ziemię dworską na ogólnych zasadach dzierżawy . Pierwsza kolonia powstaje w miejscowości **Majdan Rybie** w roku 1848. Pierwszymi osadnikami byli : Blimke , Duberstein, Eichorszt, Feleki , Radman , Sader (do roku 1932 takie nazwisko posiadało 65 osób) , Szylkier. Dotychczas dostępne dane mówią o kantoracie w tej miejscowości z roku 1859 . Koloniści w **Rybiem** osiedlili się w roku 1859 , pochodzili z miejscowości Stołp na Pomorzu i Brombergu . W tym czasie liczba ich gospodarstw wzrosła do 11 zagród . Następne w kolejności kolonie to : **Aleksandria Niedziałowska** z 1863 roku . W tym też roku budują kaplicę. Kantorat dopiero w 1868 roku. Od roku 1869 posiadali własną kaplicę i szkołę. (procesowali się ze społecznością katolicką) W tej miejscowości prowadzili 30 gospodarstw co stanowiło 86 % ogólnego stanu .

Kolonia w miejscowości **Kobyle** powstaje przed rokiem 1864 . **Piątki Niedziałowskie** przed 1864 r. z liczbą 7 gospodarstw .

Budki (Huta Niedziałowska) w 1870 roku, z przynależnością do kościoła w Aleksandrii Niedziałowskiej . Założono również kolonię **Wańkowszczyzna** / Bańkowszczyzna / w 1861 roku z wybudowanym kantoratem po roku 1862 .

Wzmianki o innych miejscowościach :

Aleksandria Niedziałowska. W 1886 r. Aleksandrya, w 1900 r. Aleksandrówka Niedziałowska. Od 1921 r. Aleksandia Niedziałowska

Bańkowszczyzna. Zaczęto używać tej nazwy od 1921 r

Kobyle. 1421r

Ludwinów - niewielka miejscowość, powstała pod koniec XIX

Niedziałowice Pierwsze. W 1481 r. Nyedzalovicze. W 1952 r. Niedziałowice.

Niedziałowice Drugie. W 1481 r. Nyedzalovicze. W 1952 r. Niedziałowice. Od 1970 r. Niedziałowice Pierwsze i Drugie. **Pierwsza wzmianka pochodzi z roku 1428.**

Rybie. W 1564 r. Robie alias Wierzchowni. Od 1889 r. Rybie

Rejon ten zamieszkiwały rodziny zapisane w księdze stałej mieszkańców o nazwiskach :

1 . – w Rybiem

- Blat , Baran , Bezler , Budzyński , Buss , Buta , Banach
- Cechmistruk , Czaus
- Damski , Dobrowolski , Dołhan
- Ertman,
- Gal , Ginc , Gryc , Górski , Gwardiak , Górny
- Haruk
- Ispa
- Jasiński
- Kil , Kieman , Kliszcz , Krymski , Kryger , Krzysiak , Kusiak , Kukier , Kostbar , Koniackr
- Lubaś
- Mazurek , Marczuk , Minc , Miś (Misch) , Mit , Maciejewski
- Naguniak
- Omeljaniuk , Omelaniuk , Owrotlicki
- Parasricz , Panasiuk , Penkała , Pawlas

- Renn , Rep , Rogan , Romański , Rzeźniczek
- Sader , Sereda , Semeniuk , Słomczyński , Skowron , Skowronek , Szuk , Szyszkowski , Świetlicki , Szulc , Szuryga
- Tabura , Terlecki , Tize , Troc , Tuze , Tywoniuk , Tomaszewski
- Uszko
- Watrak , Went , Witecki , Wack , Wak
- Zader , Zuber , Zauder
- Żuk

2. – w Majdan Rybie

- Brynke
- Ciechański , Czaus
- Doliński
- Gast , Gołębiowski , Guze , Gwardiak
- Karkowski , Kukier
- Linke , Lis
- Myśliwyj
- Semeniuk , Serata vel Kość , Stefaniak Szabyła , Szacki

3. Aleksandria Niedziałowska

- Giza ,
- Iubin
- Morszyn ,

4. Niedziałowice

- Kruk ,

5. Kobyle

- Kasner ,
- Wak ,

Władze samorządowe :

Sołtysi i pod sołtysi w sołectwach w, których mieszkali osadnicy niemieccy.

Aleksandria Niedziałowska

1. Holuk Teodor	s	20.05.1921r – 11.07.1
2. Sroczyński Jan	ps	- ,, - - ,, -
<hr/>		
3. Holuk Teodor	s	20.07.1929r - 31.12.1933r
4. Bojko Jan	ps	- ,, - - - ,, -
<hr/>		
5. Holuk Teodor	s	25.12.1933r - 28.11.1936r
6. Krawczyk Jan	ps	- ,, - - - ,, -

---

7 . Król Józef   s   19.10.1936r - 1.02.1937r
8 . Kamiński Józef   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

9 . Król Józef   s   18.12.1936 - -----
10 . Berbec Władysław ps   - ,, -   -   -----

---

11. Krawczyk Jan   s   10.04.1940r - -----
12. Mróz Jan   ps   - ,, -   -   -----

---

13. Krawczyk Jan   s   1949r – 1941r
14 . Kurban Antoni   ps   - ,, -   -   - ,, -

Bankowszczyzna (Wańkowszczyzna)

1 . Jakubiec Władysław s   17.09.1927r - 17.12.1931r
2 . Golec Stanisław   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

3 . Jakubiec Władysław s   30.12.1931r - 31.12.1933r
4 . Golec Stanisław   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

5. Kimel Karol   s   25.11.1933r - 1.02.1937r
6 . Kowalczyk Michał ps   - ,, -   -   - ,, -

---

7 . Kowalczyk Michał s   28.12.1937r - -----
8 . Kimel Karol   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

9 . Kimel Karol   s   1940r - 1941r
10 . Krawczyk Jan   ps   - ,, -   -   - ,, -

Majdan Rybie

1 . Burszczan Jan   s   28.05.1921r - 11.07.1929r
2 . Charkowski Jan   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

3 . Charkowski Michał s   20.07.1929r - 31.12.1933r
4 . Charkowski Piotr   ps   - ,, -   -   - ,, -

Rybie

1 . Jędruszczak Józef s   21.10.1926r - 09.01.1929r
2 . Kusiak Antoni   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

3 . Swockura Władysław s   26.01.1929r - 16.12.1932r
4 . Kremski Michał   ps   - ,, -   -   - ,, -

---

5 . Jubin Ertman   s
6 . Betluer August   ps

---

7 . Rogan Henryk	s	22.10.1932r - 31.12.1933r
8 . Kukier Adam	ps	- ,, - - - ,, -
-----		
9 . Rogan Henryk	s	25.11.1933r - 1.02.1937r
10 . Górski Andrzej	ps	- ,, - - - ,, -
-----		
11 . Rogan Henryk	s	18.12.1936r - -----
12 . Kamiński Józef	ps	- ,, - - - ,, -
-----		
13 . Nachuniak Franciszek	s	28.09.1940r - -----
-----		
14 . Nachuniak Franciszek	s	1940r – 1941r
15 . Romański Bronisław	ps	- ,, - - - ,, -

s - sołtys
ps - pod sołtys

2 dezember 1942r /-/ M . Kamińskij

Cmentarze kolonistów niemieckich w rejonie I :

Spółeczność protestancka tego rejonu miała wydzielone miejsca na grzebanie zmarłych. Do dzisiaj widoczne się miejsca pochówków o różnym stanie zachowania w miejscowościach : . Rybie , Piątki Niedziałowskie i Bańkowszczyzna.

Rejon II - na północ od Rejowca .

(Krótkie dane o miejscowościach) :

Aleksandria Krzywowska. Datowana na 1883 r. W 1900 r. – Aleksandrówka Krzywowska, w 1921 r. Aleksandria Krzywowska.

Zyngierówka. W 1827 r. Zyngorówka Majdan, w 1895 r. Zingierówka

Stary Majdan. W 1884 r. Majdan Stary. Od 1982 r. Stary Majdan

W dobrach Wasiutyńskiego - pierwsza kolonia została założona w **Tomaszówce** w roku 1861. Wybudowano też w 1861 roku kaplicę a kantorat założono w 1863 roku. W 1910 dokonano przebudowy kaplicy . koloniści prowadzili 15 gospodarstw co stanowiło 83 % ogólnego stanu gospodarstw w tej miejscowości . Następne kolonie, które powstały w tym rejonie to :

- kolonia **Felczyn** w którym osiedlili się koloniści przed rokiem 1864 . Utworzyli 12 gospodarstw co stanowiło 67% ogólnej liczby gospodarstw z przynależnością religijną do Tomaszówki ,
- **Aleksandria Krzywowska** z 1863 roku. Powstaje 30 gospodarstw było to 86 % ogólnej liczby . Koloniści przynależeli religijnie do Tomaszówki .
- **Adamów** po roku 1864,
- **Leonowiec** / Leonów / po roku 1864 , właściciel dóbr – Niemierowski

Kolonia Zawadówka po roku 1864,

Stary Majdan z 1872 roku ,

Klementynów z 1860 wybudowanym kantoratem po 1860 rokiem . W 1897 roku następuje jego likwidacja . Od tegoż roku z przynależnością do Tomaszówki

Rejon ten zamieszkiwały rodziny zapisane w księdze stałej mieszkańców o nazwiskach :

1. - Aleksandrówka Krzywowska

- Andrysz ,
- Bonik , Blioh ,Betker , Blach, Blugental (w *Krzywowoli*)
- Drendel , Dysterhoft , Dystergeft , Dorok ,
- Elte ,
- Fapbryh, Fester ,
- Gerter, Gonsterek , Grenke , Grynke(Grunke) , Gizel, Gezel , Gefrejter, Grib ,
- Ikert ,
- Jubin ,
- Kisser ,
- Metner , Mantei , Martens ,
- Odergefeld ,
- Pol , Panasiuk , Primas ,
- Riwe , Rihert , Rimer ,
- Szepeke , Szenke , Szeske(Scheske) , Szmidt , Szldke ,
- Tecc ,
- Welner.

2. - Tomaszówka

- Aeger
- Biegałke , Besert , Bloch ,Bekier , Bligental ,
- Dorok , Duetergeft , Disterewt ,
- Elke ,
- Geger (Heger) , Gotlib , Grosman , Gospodarek , Gryb , Gast ,
- Hegier
- Ikert , Ikier ,
- Krauze , Kister , Kankowski
- Miller , Mistereft, Miler
- Luck, Lenc
- Nowakowski ,
- Puchert , Pede ,
- Radke , Ruks ,
- Szlecht , Szjange, Szteingauer , Szulc , Szepeke ,
- Tonn ,
- Wutzke , Wegner
- Zontak , Zontag , Zemrok ,

3. – Felczyn

- Balel , Biegałka , biegałke , Blioch , Bloch , Brochel
- Dorok , Drygałka
- Es
- Gauf , Gauer , Gess , Gnygałka , Grieb
- Hauf
- Inert , Engling
- Kedisz , Kłaft , Kruger , Kopersztajn

- Łącuchowski
- Majer, Mantyk , Mantik , Masr , Marcinkowski , Meier
- Pal
- Radke
- Szachtikaider , Szeske , Szinkel , Sztelcer
- Wagner , Wegner , Wejner

4. Majdan Stary

- Abram
- Dąbke
- Heft , Hauf , Hync ,
- Jesz ,
- Krauze ,
- Teske ,
- Pyde ,
- Watko ,
- Zemrok

5 . Zyngierówka

- Buss , Biegalke ,
- Feske .
- Hauf , Hegier ,
- Mantyk ,
- Tonn ,
- Semrok , Szwarec ,
- Werner ,

Powyższe wykazy zostały sporządzone na podstawie zachowanych ksiąg stałych mieszkańców. Księgi powyższe zamknięto 15 maja 1932 roku w podpisie wójt – Szymon Dubiel i sekretarz gminy – Wacław Cegłowski .

Władze samorządowe :

Sołtysi i pod sołtysi w sołectwach w, których mieszkali osadnicy niemieccy.

Aleksandria Krzywowska

1 . Szeremeta Jan	s	7.12.1926r	-	6.10.1929 r
2 . Dorok Julian	ps	- ,, -	-	11.07.1929r
-----				
3 . Dorok Julian	s	23.12.1929r	-	15.10.1932r
4 . Zmrok Gustaw	ps	- ,, -	-	- ,, -
-----				
5 . Etman Julian	s	25.11.1932r	-	31.12.1933r
6 . Belkier August	ps	- ,, -	-	- ,, -
-----				
7 . Belkier August	s	25.11.1933r	-	1.02.1937r
8 . Szeremeta Jan	ps	- ,, -	-	- ,, -
-----				

9. Batkicz August	s	18.12.1936r	-	20.10.1939r
10. Grzyb Emanuel	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

11. Trytuen Ludwik	s	20.10.1939r	-	23.10.1939r
12. Jubin Ertman	ps	23.10.1940r	-	-----

---

13. Panasiuk Zbigniew	s	23.10.1940r	-	-----
14. Kurban Antoni	ps	- ,, -	-	-----

---

15. Panasiuk Władysław	s	1940r	-	1941r
16. Kurban Antoni	ps	- ,, -	-	- ,, -

Felczyn

1. Hegier Wilhelm	s	25.03.1926r	-	18.07.1929r
2. Bus Adolf	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

3. Biegałko Zygmunt	s	5.07.1929r	-	15.10.1932r
4. Wyłujek Jan	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

5. Biegałko Zygmunt	s	25.10.1932r	-	31.12.1933r
6. Wyłujek Jan	ps	- ,, -	-	- ,, -

Klementynów

1. Zemrok Adolf	s	17.04.1924r	-	11.07.1929r
2. Dmuke Adolf	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

3. Teske Ferdynand	s	23.07.1929r	-	31.12.1933r
4. Hauf Ertman	ps	- ,, -	-	- ,, -

Zyngierówka

1. Makowski Józef	s	11.10.1927r	-	18.06.1931r
2. Krzyżanowski Tomasz	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

3. Makowski Józef	s	1.07.1931r	-	31.12.1933r
4. Krzyżanowski Tomasz	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

5. Holuk Andrzej	s	25.11.1933r	-	1.07.1937r
6. Makowski Józef	ps	- ,, -	-	- ,, -

---

7. Holuk Andrzej	s	29.12.1936r	-	-----
8. Kandziorina Jan	ps	- ,, -	-	-----

---

9. Teske Ferdynand	s	-----	-	20.09.1940r
10. Zduńczuk Walery	ps	20.09.1940r	-	-----

---

11. Adamiuk Bronisław	s	20.09.1940r	-	-----
-----------------------	---	-------------	---	-------

---

12. Zduńczyk Walery	s	1940r	-	1941r
---------------------	---	-------	---	-------

13 . Adamiec Bronisław ps - „ - - - „ -

s - sołtys
ps - pod sołtys

2 dezember 1942r /-/ M . Kamińskij

Kościół Ewangelicki wybudowano około 1885 – 1895 w rejonie wsi Tomaszówka .

Miejscowości w których do 1939r były czynne wiatraki prowadzone przez Niemców

Lp	miejscowość	właściciel	narodowość	uwagi
1	Krzywowoła		niemiecka	rejon II
2	Felczyn		- „ -	- „ -
3	Adamów i Rejowiec	Krygier A.	- „ -	- „ - II i I

Podobnie jak w rejonie pierwszym tu też były wyznaczone miejsca grzebania zmarłych. Ślady cmentarzy zachowały się we wsi Tomaszówka (obecnie integralna część wsi Aleksandria Krzywowska) i w Majdanie Starym .

W „**Kronice Szkoły Podstawowej w Leonowie** „można odnaleźć notatkę która w sposób znaczący daje charakterystykę społeczności niemieckiej.

(...) „ *Mieszkańcy Leonowa to Polacy. Okoliczne wioski były jednak zamieszkałe przez Niemców i Ukraińców. Szczególnie takie wioski jak Bieniów i Zyngierówka były zamieszkałe prawie wyłącznie przez kolonistów niemieckich . Stosunki sąsiedzkie nie układały się dobrze i w okresie II wojny światowej koloniści niemieccy dali się dobrze we znaki Polakom, czując swoją siłę i pomoc w wojskach okupacyjnych,* „ (...) ¹⁰

¹⁰ Cytat z Kroniki Szkoły Podstawowej. w Leonowie